

دانشگاه شاهرود

اخلاق حرفه‌ای در کسب و کار با رویکرد اسلامی

(رشته مدیریت بازرگانی)

دکتر کریم اسگندری شادی عرفای جمشیدی

امروز کتابخوانی و علم‌آموزی نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتابخوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد

1. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2696>

شده است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده اند.

دانشگاه پیام نور با گستره جغرافیایی ایران شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه جا و همه وقت، به عنوان دانشگاهی کتاب محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره گیری از تجربه های گرانقدر استادان و صاحب نظران برجسته کشورمان، کتاب ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می رسانند، سپاسگزاری می نمایم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام نور را منزلگاه اندیشه سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام نور

فهرست مطالب

پیشگفتار	یازده
فصل اول: مفهوم‌شناسی کسب‌وکار، اخلاق و اخلاق اسلامی	۱
هدف کلی	۱
هدف‌های یادگیری	۱
مقدمه	۲
۱-۱ مفهوم کار	۲
۲-۱ ارزش کار در اسلام	۳
۳-۱ مفهوم کسب‌وکار	۶
۴-۱ انواع کسب‌وکارها	۷
۵-۱ مفهوم اخلاق	۸
۶-۱ تقسیم‌بندی سطوح اخلاق از منظر سازمانی	۱۰
۷-۱ تقسیم‌بندی سطوح اخلاق از منظر کسب‌وکار	۱۱
۱-۷-۱ اخلاق اسلامی	۱۱
۲-۷-۱ اخلاق اجتماعی	۱۲
۳-۷-۱ اخلاق کار	۱۳
۴-۷-۱ اخلاق حرفه‌ای	۱۳
۸-۱ تحلیل مفهومی اخلاق حرفه‌ای	۱۴
۹-۱ ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای	۱۹
۱۰-۱ آرمان اخلاق حرفه‌ای	۱۹
۱۱-۱ ارزش‌های اخلاقی در آموزه‌های اسلامی	۲۱
۱۲-۱ ویژگی‌های اخلاق اسلامی	۲۸
۱۳-۱ اخلاق کاری اسلامی	۳۶
۱۴-۱ آیات و روایات مرتبط با ارزش کار	۳۸
خلاصه فصل اول	۴۳

۴۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول
۴۶	خودآزمایی تشریحی فصل اول
۴۶	منابع
۵۱	فصل دوم: پیوند اخلاق با کسب‌وکار و مدیریت آن
۵۱	هدف کلی
۵۱	هدف‌های یادگیری
۵۲	مقدمه
۵۲	۱-۲ اصول اخلاقی
۵۳	۲-۲ اصول اخلاقی از دیدگاه سازمانی
۵۴	۳-۲ موانع پذیرش اصول اخلاقی در سازمان
۵۷	۴-۲ اهمیت توجه به رعایت اخلاق حرفه‌ای در سازمان
۵۸	۵-۲ اخلاق حرفه‌ای و تأثیر آن بر بهره‌وری
۶۲	۶-۲ اخلاق و کسب‌وکار
۶۵	۷-۲ قلمرو اخلاق کسب‌وکار
۶۸	۸-۲ اهم حوزه‌های اخلاق کسب‌وکار
۶۹	۹-۲ رابطه بین اخلاق کسب‌وکار و مسئولیت اجتماعی شرکت
۷۰	۱۰-۲ پیوند اخلاق با کسب‌وکار و مدیریت آن
۷۳	۱۱-۲ مدل تصمیم‌گیری اخلاقی در کسب‌وکار
۸۲	خلاصه فصل دوم
۸۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۸۵	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۸۵	منابع
۸۹	فصل سوم: اصول ارزش‌های اخلاقی حاکم بر مدیریت کسب‌وکار
۸۹	هدف کلی
۸۹	هدف‌های یادگیری
۹۰	مقدمه
۹۰	۱-۳ اصول اخلاقی حاکم بر مدیریت کسب‌وکارها
۹۲	۲-۳ ارزش‌ها، تعهدات و منشور اخلاق حرفه‌ای در کسب‌وکار
۹۴	۳-۳ رویکرد رهبری اخلاقی در مدیریت کسب‌وکار
۹۶	۴-۳ مصادیقی از اخلاق مدیریت کسب‌وکار از منظر اسلامی
۹۹	۵-۳ ارزش‌های اسلامی در مدیریت کسب‌وکار
۱۰۸	۶-۳ مؤلفه‌های اسلامی اخلاق حرفه‌ای در کسب‌وکار
۱۰۸	۱-۶-۳ نظم و انضباط کاری
۱۱۳	۲-۶-۳ سعه‌صدر
۱۱۵	۳-۶-۳ پذیرش انتقاد

۱۱۶	۳-۶-۴ امانت‌داری
۱۱۹	۳-۶-۵ وقت‌شناسی
۱۲۰	۳-۶-۶ حفظ اسرار اداری
۱۲۱	۳-۶-۷ یاری رساندن به همکاران
۱۲۱	۳-۶-۸ تهذیب نفس و تعالی شخصیت
۱۲۲	۳-۶-۹ حل تعارضات اخلاقی
۱۲۳	۳-۶-۱۰ صبر و استقامت
۱۲۵	۳-۶-۱۱ خستگی‌ناپذیری
۱۲۵	۳-۶-۱۲ خوش‌رفتاری، خوش‌رویی و خوش‌خویی
۱۲۷	۳-۶-۱۳ وجدان کاری
۱۲۸	۳-۶-۱۴ پرهیز از شتاب‌زدگی و عجله
۱۲۸	۳-۶-۱۵ صداقت و راست‌گویی
۱۲۹	۳-۶-۱۶ آراستگی
۱۳۲	۳-۶-۱۷ رعایت حریم خانه و زندگی افراد (عدم تجسس در امور دیگران)
۱۳۳	۳-۶-۱۸ نگهداری اموال عمومی
۱۳۷	۳-۶-۱۹ صرفه‌جویی
۱۳۸	۳-۷ آثار رعایت ارزش‌های اخلاقی در کسب‌وکار در افزایش بهره‌وری
۱۴۱	خلاصه فصل سوم
۱۴۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۱۴۴	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۴۴	منابع

۱۴۹	فصل چهارم: مسئولیت‌های اخلاقی در مدیریت کسب‌وکار
۱۴۹	هدف کلی
۱۴۹	هدف‌های یادگیری
۱۵۰	مقدمه
۱۵۰	۴-۱ تحلیل مسئولیت‌پذیری
۱۵۲	۴-۲ عرصه‌های مسئولیت‌پذیری
۱۵۷	۴-۳ انواع مسئولیت از دیدگاه اسلام و قرآن
۱۵۹	۴-۴ انواع مسئولیت‌پذیری مدیران و کارگزاران حکومت مبتنی بر حکمت‌های نهج‌البلاغه
۱۶۰	۴-۵ مسئولیت‌های پنج‌گانه کسب‌وکارها
۱۶۱	۴-۵-۱ مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۱۶۲	۴-۵-۲ مسئولیت‌پذیری اقتصادی
۱۶۳	۴-۵-۳ مسئولیت‌پذیری قانونی
۱۶۴	۴-۵-۴ مسئولیت‌پذیری اخلاقی
۱۶۵	۴-۵-۵ مسئولیت‌پذیری داوطلبانه یا بشردوستانه
۱۶۶	۴-۶ مسئولیت اخلاقی

۱۶۸	۷-۴ مسئولیت‌های اخلاقی مدیران و کارکنان در سازمان
۱۶۹	۸-۴ مسئولیت‌های اخلاقی در تجارت داخلی و خارجی
۱۷۳	۹-۴ مدیریت اخلاق‌مدار
۱۷۴	۱۰-۴ اصول اخلاقی مدیریت
۱۷۵	۱۱-۴ اصول اخلاقی مدیریت از دیدگاه اسلام
۱۷۷	۱۲-۴ نقش‌های اخلاقی مدیریت
۱۷۸	۱۳-۴ مزایای مدیریت اخلاقی در کسب‌وکار
۱۸۰	۱۴-۴ موانع فکری کاربرد اخلاقیات مدیریت در سازمان
۱۸۱	۱۵-۴ رهبری اخلاق‌مدار
۱۸۸	خلاصه فصل چهارم
۱۸۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۹۰	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۹۱	منابع
۱۹۳	فصل پنجم: مدیریت اخلاق در فضای کسب‌وکار امروزی
۱۹۳	هدف کلی
۱۹۳	هدف‌های یادگیری
۱۹۴	مقدمه
۱۹۴	۱-۵ مسائل اخلاقی در کسب‌وکار
۱۹۴	۱-۱-۵ اخلاق در کسب‌وکار
۱۹۵	۲-۱-۵ اصول اخلاق سازمانی
۱۹۶	۲-۵ اخلاقیات در ارتباطات انسانی و رفتار سازمانی
۱۹۸	۱-۲-۵ شیوه‌های ترویج اخلاق در فرهنگ سازمانی
۱۹۸	۲-۲-۵ اصول اخلاقی و ارتباطات اثربخش سازمانی
۱۹۹	۳-۲-۵ اخلاق حرفه‌ای در روابط عمومی
۲۰۰	۴-۲-۵ مسائل اخلاقی در ارتباطات سازمانی
۲۰۲	۳-۵ کدهای اخلاقی در مدیریت کسب‌وکار
۲۰۳	۱-۳-۵ مدیریت کدهای اخلاقی
۲۰۴	۲-۳-۵ کدهای اخلاقی در حوزه بازاریابی
۲۰۶	۴-۵ مدیریت اخلاق در حوزه بازار رقابتی
۲۰۶	۱-۴-۵ ارتکاب رویه‌های ضدرقابتی در صنعت
۲۰۹	۲-۴-۵ شورای رقابت و نظارت بر صنعت
۲۱۰	۳-۴-۵ نقش اخلاق حرفه‌ای در پیشگیری از ارتکاب رویه‌های ضدرقابتی در کسب‌وکار
۲۱۲	۴-۴-۵ احکام و قواعد اخلاقی رقابت
۲۱۵	۵-۵ مدیریت اخلاق در حوزه تجارت
۲۱۶	۱-۵-۵ اختلافات تجاری داخلی و خارجی
۲۱۷	۲-۵-۵ تعهدات اخلاقی سازمان‌های بین‌المللی

۲۱۸	۵-۶ مدیریت اخلاق در حوزه بازاریابی
۲۱۸	۵-۶-۱ مدیریت اخلاق در حوزه مشتری
۲۲۹	۵-۶-۲ مدیریت اخلاق در حوزه تبلیغات
۲۳۴	۵-۷ مدیریت اخلاق در حوزه احکام فقهی
۲۳۵	۵-۷-۱ احتکار
۲۳۶	۵-۷-۲ اسراف
۲۳۷	۵-۷-۳ رشوه و ارتشاء
۲۳۸	۵-۸ مدیریت اخلاق در حوزه احکام حقوقی
۲۳۸	۵-۸-۱ حقوق انسان در محیط کار
۲۴۲	۵-۸-۲ مدیریت اخلاق در حوزه احکام داوری
۲۴۷	۵-۸-۳ مدیریت اخلاق در حوزه احکام جرائم
۲۵۲	۵-۹ الگوی اخلاق حرفه‌ای مدیران از دیدگاه حضرت علی (ع)
۲۵۷	خلاصه فصل پنجم
۲۵۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۲۶۰	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم
۲۶۱	منابع
۲۶۷	پرسشنامه سنجش اخلاق حرفه‌ای
۲۷۱	پاسخنامه

پیشگفتار

امروزه کسب‌وکارها به دنبال موفقیت در بازار رقابتی هستند که برای محقق شدن این موفقیت استراتژی‌ها و برنامه‌های مختلفی را برای کسب‌وکار خود ترتیب می‌بینند. در این میان موضوعی که بسیار حائز اهمیت است این است که کسب‌وکار چه ارزش‌هایی را چه موقع باید حفظ و اشاعه نماید. این موضوعی است که موجب موفقیت کسب‌وکارها در صحنه رقابت می‌شود. می‌توان مشاهده کرد موضوع اخلاقیات، به‌طور مستمر با فعالیت‌های سازمانی، فعالیت‌های حرفه‌ای و حتی زندگی روزمره افراد و در مباحث مربوط به تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی‌های کسب‌وکار حائز اهمیت است. حاکمیت اخلاق حرفه‌ای در کسب‌وکار قادر است کسب‌وکار را به‌طور چشمگیری در جهت کاهش تنش‌ها و تحقق اثربخش اهداف یاری نماید و کسب‌وکار را پیش‌بینی‌پذیر و پاسخگو می‌سازد.

از طرفی اخلاق حرفه‌ای جزو مباحثی است که با مبانی ارزشی و اعتقادی، ارتباطی وثیق دارد. دین اسلام و قرآن کریم در هر زمینه‌ای برای انسان‌ها رهنمودهایی را ارائه می‌دهد که هدف آن آگاهی و سعادت انسان‌ها می‌باشد. همچنین از اخلاقیات در قرآن کریم بسیار سخن به میان آمده است که تعدد آیات گواه تأیید این موضوع است و در فصول کتاب حاضر به این مباحث به‌طور مفصل اشاره شده است.

مؤلفان این کتاب سعی کرده‌اند با پرداختن به موضوع اخلاق حرفه‌ای و جنبه‌های آن از منظر اسلام و قرآن، آشنایی نسبی در خصوص مباحث اخلاق حرفه‌ای در مخاطب ایجاد نمایند. این کتاب علاوه بر توضیحات حیطه اخلاق حرفه‌ای و آگاهی اخلاقی، ابزاری برای سنجش نیز در پایان کتاب ارائه داده است.

مجموعه حاضر قطعاً خالی از اشتباهات و لغزش‌های احتمالی نیست، از این‌رو امید می‌رود که همکاران، دانشجویان و صاحب‌نظران گرامی مؤلفان را از نظرات ارزنده اصلاحی خود محروم نکرده و آن‌ها را به آدرس پست الکترونیکی (Skandarik@yahoo.com) منعکس کنند. در خاتمه بر خود واجب می‌دانیم از معاونت محترم پژوهشی و مرکز انتشارات دانشگاه پیام‌نور و تمامی عزیزانی که در چاپ کتاب حاضر همکاری کرده‌اند نهایت تشکر و قدردانی را کرده و زحمات آن‌ها را ارج می‌نهم. انشاءالله خداوند به همه ما توفیق خدمت به آموزش و پژوهش را عطا فرماید. امید است این کتاب برای دانش‌پژوهان رشته مدیریت و علوم انسانی مفید واقع شود.

کریم اسکندری

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور

فصل اول

مفهوم‌شناسی کسب‌وکار، اخلاق و اخلاق اسلامی

هدف کلی

هدف کلی این فصل، آشنایی دانشجو با مفاهیم پایه ازجمله؛ مفهوم کار، ارزش کار در اسلام، مفهوم کسب‌وکار، انواع کسب‌وکارها، مفهوم اخلاق، تقسیم‌بندی سطوح اخلاق ازمنظر سازمانی، تقسیم‌بندی سطوح اخلاق ازمنظر کسب‌وکار، تحلیل مفهومی اخلاق حرفه‌ای، ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای، آرمان اخلاق حرفه‌ای، ارزش‌های اخلاقی در آموزه‌های اسلامی، ویژگی‌های اخلاق اسلامی، اخلاق کاری اسلامی، آیات و روایات مرتبط با ارزش کار می‌باشد.

هدف‌های یادگیری

از دانشجویان انتظار می‌رود بعد از مطالعه این فصل بتوانید:

۱. مفهوم کار را تعریف کنید.
۲. مفهوم اخلاق را تعریف کنید.
۳. تقسیم‌بندی سطوح اخلاق ازمنظر سازمانی را شرح دهند.
۴. ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای را بیان کنند.
۵. ارزش‌های اخلاقی در آموزه‌های اسلامی را شرح دهند.

مقدمه

اخلاق به عنوان تنظیم‌کننده روابط میان انسان‌ها همواره از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. در مدیریت نیز این سازوکار درونی، بدون اینکه نیاز به اهرم‌های بیرونی داشته باشد، قادر است عملکردهای اخلاقی را به وجود آورد. نقش اخلاق در عملکردها و رفتارها، در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌ها و در برخوردها و ارتباطات مهم و تعیین‌کننده بوده و از این رو است که امروزه بحث اخلاقیات در مدیریت به یکی از مباحث عمده رشته مدیریت تبدیل گردیده است. وقتی از اخلاق در کسب‌وکار سخن می‌گوییم، غالباً جهت‌گیری حداقلی مراد است. یعنی از کسب‌وکارها انتظار داریم به اخلاقیات پایبند باشند. از طرفی امروزه ضرورت رعایت الزامات اخلاقی در تجارت و اقتصاد، بر کسی پوشیده نیست. به طوری که گفتمان در حال پیشرفت اخلاق کسب‌وکار در بخش‌های گوناگون منجر به ایجاد رشته علمی و کاربردی اخلاق در کسب‌وکار شده است. از آنجاکه یکی از اهداف دین مبین اسلام، پرورش روح و تعالی آن به سمت کمال در تمام شئون زندگی است؛ اخلاق در کسب‌وکار در اسلام به مراتب اهمیت بسیار زیادی پیدا می‌کند (خوچانی و سودانی، ۱۳۹۶، ۱۱۳).

۱-۱ مفهوم کار

مفهوم «کار» به مثابه یکی از کهن‌ترین مفاهیم گنجینه زبان و ادبیات فارسی، از نظر لغوی عبارت است از شغل و عمل که در ایران باستان «kar» یا «karya» بوده است و در اوستا «karya» تلفظ شده است (انتظاری و کرمانی، ۱۳۹۴، ۳۱). در فرهنگ فارسی معین نیز مفهوم «کار» در رشته معانی مختلف از جمله: ۱. آنچه از شخص یا شیء صادر شود، آنچه که کرده شود، فعل، عمل، ۲. شغل، پیشه، ۳. سعی و جهد، ۴. صنعت، هنر، ۵. امر، شأن، ۶. رفتار، کردار، ۷. آنچه در عالم خارج تحقق پذیرد، عمل، ۸. ممارست، اشتغال، تمرین، ۹. رنج و زحمت و ... به کار رفته است (معین، ۱۳۸۶، ۱۱۵۳). در زیر چند تعریف دیگر از کار ارائه شده است:

«کار» در اصطلاح عبارت است از؛ مجموعه عملیاتی که انسان با استفاده از مغز، دست‌ها، ابزار و ماشین برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می‌دهد. این اعمال نیز متقابلاً بر او اثر می‌گذارد و او را تغییر می‌دهد. «کار» یعنی گردیدن و شدن و عبارت است

از «از نقص به کمال، از قوه به فعل، از جزء به کل و از مبدأ به معاد است» انسان نیز از این سیر سرمدی و از این فرایند بنیادین - غایی و فراگیر - نظام‌مند در عالم هستی، مستثناء نمی‌باشد (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱، ۴۷).

۱-۲ ارزش کار در اسلام

بقای جهان بشریت تمام ملّت‌ها و تکامل مادی و معنوی انسان‌ها، همیشه در پرتو کار و کوشش بوده زیرا که بشر در هر زمانی به‌واسطه کار و فعالیت نیازمندی‌های خود را تأمین کرده و به زندگی خود نشاط بخشیده است. جامعه بشریت در اثر تلاش و کار، غذای خود را از علف بیابان به بهترین خوراکی‌های لذیذ رسانیده و چراغ خود را از شعله‌های آتش و شمع به برق و مرکب خود را از حیوان به هواپیما و منزل خود را از غارها به کاخ‌های آسمان‌خراش و لباس‌های خود را از لباس‌های خشن و بدقواره در عالی‌ترین و زیباترین لباس‌های مد و غیره تبدیل نموده است و بالاخره انسان با کار و تلاش توانسته اکثر مشکلات فردی، اجتماعی و معنوی خود را از بین برده و بسیاری از نابسامانی‌ها و دردها و محرومیت‌ها، گرفتاری‌های خود را برطرف کرده و رشد فکری و روحی، علمی و اخلاقی خود را به‌دست آورد. از آنجاکه دین مقدس اسلام تنها دین کامل و جاودانه و صحیح الهی است که برای سعادت دنیا و آخرت مردم و تکامل مادی و معنوی آن‌ها نازل شده و در تمام شئون فردی و اجتماعی انسان‌ها و از جمله در مورد کار و تلاش و کوشش در جلوگیری از بیکاری و سستی عالی‌ترین قانون و بهترین برنامه را دارد. ارزش و اهمیت واقعی که اسلام ۱۴ قرن پیش با عناوین مختلف و بیانات گوناگون برای کار و کارگر بیان کرده هنوز بشر به آن پی نبرده است (درودی، ۱۳۸۴). اسلام برای کار بالاترین ارزش‌ها را قائل شده و آن را یکی از عوامل اصلی مالکیت می‌شناسد. در قرآن حدود چهارصد آیه در تشویق کار وارد شده است که تمامی آن مختص کار اقتصادی نیست؛ اما با تعمق در آن‌ها، به اهمیت و نقش کار پی می‌بریم. کار و تلاش در این آیات، به‌نام حرکت برای دریافت موهبت پروردگار نامیده شده و به آرامش و استراحت در شب و تجدیدقوا و بازگشت نشاط و آمادگی برای فعالیت و کار در روز تأکید شده است (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱، ۴۷). به نوعی، اسلام، دین کار و تحرک است و ضدبیکاری و تنبلی. منطق قرآن، منطق کار و تحرک است و موفقیت انسان در گرو کار و عمل می‌داند؛ چه موفقیت معنوی و اخروی و چه موفقیت دنیوی؛

چنان‌که خداوند در قرآن فرموده است: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى، وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى، ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى» (نجم / ۳۹، ۴۰ و ۴۱)؛ «برای انسان جز حاصل تلاش او نیست و نتیجه کوشش او به‌زودی دیده خواهد شد؛ سپس هرچه تمام‌تر وی را پاداش دهند». کار، در نظام ارزشی اسلام به‌عنوان راز آفرینش و حکمت وجود مطرح است. خدای سبحان، انسان را آفرید و روح منسوب به خویش را در او به ودیعت نهاد: «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (حجر / ۲۹) و هر آنچه را که در جهت کسب کمالات و تعالی روحی و مادی، ضروری بود، مسخر وی ساخت: «أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ» (لقمان / ۲۰) و او را به وصف کرامت و فضیلت بر بسیاری از پدیده‌ها ستود: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء / ۷۰)؛ «و به‌راستی، ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا بر مرکب‌ها نشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آنان را بر بسیاری از آفریده‌های خود، آشکار دادیم». دین الهی، انسان را به کرامت ستود تا با کار و کوشش، هم به عمران و آبادی زمین بپردازند: «هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود / ۶۱) و هم با کارهای شایسته، به حکمت وجودی خود پی ببرد و کرامت نفسانی خویش را تحصیل کند. عزت و کرامت و استقلال هر ملتی در گرو همت و تلاش آن ملت است؛ چنان‌که فرومایگی و زبونی و فسرده‌گی هر امتی، تنبلی و راحت‌طلبی و بیکاری او است (آیت‌الله‌جوادی‌آملی، ۱۳۸۴، ۱۳۸-۱۳۹).

به‌دلیل ارزش و اهمیت کار در فرهنگ اسلامی، در روایات معصومان (ع)، به جایگاه ویژه آن تحت عناوین گوناگون اشاره شده است:

۱. کار بالاترین عبادت: پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءًا أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ»؛ «عبادت هفت جزء دارد، برترین آن‌ها کار و کوشش برای به‌دست‌آوردن روزی حلال است».
۲. کار بالاترین جهاد: امام صادق (ع) می‌فرمایند: «الكَادُ لِعِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»؛ «آن کس که برای تأمین احتیاجات عایله‌اش تلاش کند مثل آن است که در راه خدا جهاد می‌کند». امام رضا (ع) فرمودند: «آن کس که (با کار و تلاش) از فضل و برکت خداوند طب روزی می‌کند که نیازهای عائله‌اش را فراهم نماید از جهادکننده در راه خدا پاداش خود بیشتر است».

۳. کار موجب عزت و بزرگی: معلی بن خنیس می‌فرماید: امام صادق (ع) من را دید که دیر به بازار در محل کار خود می‌روم فرمودند: «أَعْلِدِ إِلَى عِزِّكَ»؛ «صبح زود به طرف عزت و بزرگی خود بیرون برو». برخلاف کسانی که کار را برای خود ننگ می‌دانند یا به کارگر به چشم حقارت نگاه می‌کنند، رئیس مذهب شیعه، کار را سبب و عزت کارگر می‌داند.
۴. کار، ایمان و مردانگی: امام صادق (ع) فرمودند: «إِصْلَاحُ الْمَالِ مِنَ الْإِيْمَانِ»؛ «کار و تلاش کردن، اصلاح و تربیت و تنظیم مال از ایمان است» و در جای دیگر فرمودند: «بر تو باد که مال خود را اصلاح نمایی، چه این از بزرگواری است و موجب بی‌نیازی از افراد پست می‌شود».
۵. کار و تکامل عقل: امام صادق (ع) فرمودند: «التَّجَارَةُ تَزِيدُ فِي الْعَقْلِ»؛ «تجارت عقل را زیاد می‌کند».
۶. کارکردن اطاعت از خدا است: محمد بن منکدر می‌گوید: امام باقر (ع) را در روز گرمی می‌دیدم که کار می‌کرد و عرق از او می‌ریخت، با خود گفتم: «سُبْحَانَ اللَّهِ». پیرمردی از بزرگان قریش با این حالت و در این وقت گرما در طلب دنیااست، باید او را نصیحت کنم، خدتمش رفتم و بعد از سلام گفتم: خدا شما را اصلاح کند. بزرگی از بزرگان قریش با این حال و در این وقت در طلب دنیا (باید) باشد؟ آیا فکر نمی‌کنی در این حالت مرگت فرابرسد؟ فرمود: اگر در این حال مرگم برسد. در وقتی رسیده که در یکی از طاعت‌های خدا می‌باشم.
۷. کار موجب کمال: پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ الْعِنَى». «بی‌نیازی که از کار و تلاش پدید می‌آید چه کمک خوبی است به تقوی الهی و ترک گناه».
۸. ارتباط کار با سعادت آخرت بشر: امام صادق (ع) فرمود: «لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يُحِبُّ جَمْعَ الْمَالِ مِنْ حَلَالٍ يَكْفُفُ بِهِ وَجْهَهُ وَ يَقْضِي بِهِ رَدِيْفُهُ وَ يَصِلُ بِهِ رَحِمَهُ»؛ «نیکی و خیر (خوبی و کمال) نیست در کسی که گردآوردن مال را (از راه حلال) دوست نمی‌دارد که به وسیله آن آبروی خود را حفظ کند و بدهکاری‌اش را بدهد و با کمک به خویشانش صلهرحم به جای آورد». «شخصی به آن حضرت عرض کرد: من دنیا را دوست می‌دارم و علاقه‌ای موجب هلاکت من نیست؟ امام فرمودند: دنیا را برای چه می‌خواهی؟ عرض کرد برای اینکه احتیاجات خود و عیالم را تأمین کنم و به واسطه آن صلهرحم به جا آورم و به فقرا کمک کنم و حج و عمره انجام دهم. آن حضرت فرمودند: این طلب دنیا نیست، بلکه طلب (سعادت) آخرت است».

۹. پیغمبر اکرم (ص) و ائمه (ع) کار می‌کردند: تمام پیامبران و اولیاء خدا کار و تلاش می‌کرده‌اند به‌ویژه پیغمبر اسلام (ص) و ائمه (ع). چنانچه امام صادق (ع) می‌فرماید: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَحْلُبُ عَنَرَهُ أَهْلِهِ»؛ رسول خدا برای خانواده‌اش شیر می‌دوشید و امیرمؤمنان (ع) هیزم (از باغ و صحرا) می‌آورد و سقایی برای مردم می‌کرد و (در خانه را) جاروب می‌نمود و حضرت فاطمه (س) آرد را خمیر می‌کرد و نان می‌پخت و باز آن حضرت فرمودند: رسول اکرم (ص) با دست خود هسته خرما می‌کشت و حضرت علی (ع) سنگ و زمین را می‌شکافت و کشاورزی می‌کرد و قنات حفر می‌نمود و با دسترنج خود هزار بنده را آزاد می‌کرد؛ و علی بن حمزه می‌گوید موسی بن جعفر (ع) را دیدم در زمین خود کار می‌کرد و عرق از بدنش می‌ریخت، عرض کردم: جانم به قربانت مردها کجا می‌باشند که آن‌ها کار کنند؟ فرمود: ای علی با دست خود کار کرده در زمین خود کسی که از من و پدر من بهتر بوده است. گفتم: چه کسی؟ فرمود: رسول خدا (ص) و امیرالمؤمنین (ع) و پدرانم تمام آن‌ها با دست خود کار می‌کردند و این عمل پیامبران و فرستادگان و اوصیاء و صالحان بوده است (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱، ۴۸-۴۹).

۱-۳ مفهوم کسب‌وکار

در ادبیات غربی کلمات گوناگونی به‌معنای کسب‌وکار مورد استفاده قرار می‌گیرند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌است از: «Trade»، «Commerce» و «Business». کلمه «Trade» به‌معنی: فعالیت فروش کالا و خدمات به‌منظور سودآوری، خریدن یا فروختن در بازار. شکل ابتدایی «Trade» همان معامله پایاپای^۱ (یا تهاتر) است که در آن کالاها و خدمات به‌طور مستقیم مبادله می‌شود. همچنین کلمه «Commerce» این‌گونه معنا شده است: کل سیستم یک اقتصاد است که شکل‌دهنده محیطی برای «Business» می‌باشد. این سیستم شامل سیستم‌های قانونی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژیکی است که در هر کشوری در حال فعالیت هستند. بنابراین «Commerce» یک سیستم یا یک محیطی است که بر جنبه‌های کسب‌وکار یک اقتصاد یا یک دولت اثرگذار است. در حوزه کسب‌وکار، کلمه «Business» را این‌گونه می‌توان تعریف کرد: کسب‌وکار (که همچنین

به‌عنوان مؤسسه اقتصادی یا بنگاه شناخته می‌شود) یک سازمان است که درگیر معامله کالا یا خدمت یا هردوی آن با مصرف‌کنندگان است (حسینی مشهدی، ۱۳۹۵، ۲۳). تعاریف مختلفی از کسب‌وکار ارائه شده است. به زبان ساده، کسب‌وکار فعالیت‌هایی است که تولید و خرید کالاها و خدمات با هدف فروش آن‌ها را به‌منظور کسب سود، در برمی‌گیرد (مراد حاصل و همکاران، ۱۳۸۷، ۴۰). عواملی ازجمله سلامت نظام اداری، امنیت اجتماعی، ثبات در سیاست‌های اقتصادی، قوانین و مقررات و همچنین کیفیت نظام قضایی، در ایجاد یک کسب‌وکار جدید یا توسعه کسب‌وکارهای قدیمی مؤثر هستند. تغییر در این عوامل (فراتر از اختیارات و قدرت مدیران کسب‌وکار) می‌تواند بر عملکرد کسب‌وکارهای مختلف، مؤثر باشد (براتی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۱۰).

۴-۱ انواع کسب‌وکارها

کسب‌وکار به پنج دسته زیر تقسیم می‌شود:

۱. **کسب‌وکار خانگی**^۱: امروزه مفهوم کسب‌وکارهای خانگی در گستره وسیعی از کسب‌وکارها و با توسعه سریع فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، امکان‌پذیر شده است. کسب‌وکارهای خانگی به‌عنوان هر کسب‌وکاری، درگیر فروش محصولات و خدمات به بازار است و توسط خود شخص اداره می‌شود و از وسایل و امکانات موجود در خانه برای اجرای عملیات کسب‌وکار خود استفاده می‌کند (بارانی و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۵۱-۱۵۲). کسب‌وکارهای خانگی مزایا و منافع زیادی را برای صاحبان آن‌ها در پی دارد که ازجمله آن می‌توان توازن بین مسئولیت خانوادگی و اشتغال آن‌ها، حذف هزینه خرید، رهن و اجاره کارگاه و ایاب‌وذهاب، به‌کارگرفتن نیروی کار سایر اعضای خانواده و ایجاد زمینه کار خانوادگی، امکان انتقال تجارب ازطریق آموزش غیررسمی به‌شیوه استاد-شاگردی بین اعضای خانواده و غیره اشاره کرد (میرکزاده و همکاران، ۱۳۹۶، ۵۳۶).

۲. **کسب‌وکار خانوادگی**^۲: کسب‌وکار خانوادگی کسب‌وکاری است که توسط یک یا چند نفر از اعضای یک خانواده مدیریت می‌شود و آن‌ها مالک آن نیز هستند. مالکیت و قدرت تصمیم‌گیری از مؤلفه‌های کلیدی این کسب‌وکار است (بارانی و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۵۱-۱۵۲).

۳. **کسب‌وکار اینترنتی**^۱: حوزه کسب‌وکار اینترنتی به مجموعه فعالیت‌های مربوط به کسب‌وکار از جمله مباحث بازاریابی، مالی، خرید و فروش، ارتباط با مشتری، خدمات پس از فروش، همکاری با سرمایه‌گذاران و ... که از طریق اینترنت انجام می‌گیرد، اطلاق می‌شود.

۴. **کسب‌وکار کوچک**^۲: حوزه کسب‌وکار کوچک به صورت مستقل است و هر شرکتی با کمتر از ۵۰ نفر پرسنل در این حیطه قرار می‌گیرد.

۵. **کسب‌وکار روستایی**^۳: حوزه کسب‌وکار روستایی این نوع کسب‌وکارها با توجه به اندازه کوچک روستاها، در مقیاسی کوچک هستند و اغلب بین ۱۰-۲۰ نفر بوده و با توجه به غالب بودن فعالیت‌های کشاورزی و کارگاهی از کارایی خاصی برخوردار هستند (قنبری و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۵۱-۱۵۲).

۱-۵ مفهوم اخلاق

«اخلاق»، جمع «خُلُق» در لغت دارای دو معنا می‌باشد: برخی اخلاق را به معنای نیرو و سرشت باطنی دانسته‌اند که برای انسان، تنها با دیده بصیرت قابل درک باشد. برخی دیگر «خُلُق» را به معنای صفت نفسانی راسخ می‌دانند که انسان افعال متناسب با آن را بی‌درنگ انجام می‌دهد (وحدانی‌فر، ۱۳۹۶، ۹۳). اخلاق در کنار سنت، آداب و رسوم، عادت‌ها و قانون‌ها (و حتی فراتر از این شیوه‌ها)، عنصر بسیار مهمی است که زندگی اجتماعی را سازمان‌دهی می‌کند (شاهین و همکاران^۴، ۲۰۰۹، ۸۰۰).

اخلاق به عنوان تنظیم‌کننده روابط میان انسان‌ها همواره از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. در مدیریت نیز این سازوکار درونی، بدون اینکه نیاز به اهرم‌های بیرونی داشته باشد، قادر است عملکردهای اخلاقی را به وجود آورد. نقش اخلاق در عملکردها و رفتارها، در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌ها و در برخوردها و ارتباطات مهم و تعیین‌کننده بوده است (الوانی، ۱۳۸۳، ۱). وقتی از اخلاق در کسب‌وکارها سخن می‌گوییم، غالباً جهت‌گیری حداقلی مراد است. یعنی از این کسب‌وکارها انتظار داریم به معنای پایداری به حقوق عناصر محیط بیرونی و درونی، اخلاقی باشند (فرامرز قراملکی و سالاری، ۱۳۸۸، ۷۸).

1. Internet Business

2. Small Business

3. Rural Business

4. Sahin & et al.

اخلاق در اصطلاح علمای اخلاق عبارت‌است از «ملکات نفسانی» که این ملکات نفسانی یا از فضایل (مانند شجاعت، سخاوت، عفت، صداقت و امانت) و یا از رذایل (مانند دروغ، ترس، بخل، کینه و حسد) است (بورقانی فراهانی، ۱۳۹۱، ۴۹).

بعضی از عالمان اخلاق اسلامی، موضوع اخلاق را، نفس انسانی دانسته و می‌گویند همه صفات و رفتارهای خوب و بد انسان به روح و روان آدمی برمی‌گردد و آن را علمی دانسته‌اند که با آن راه تحصیل سعادت و آنچه به واسطه آن نفس نجات می‌یابد، یا به هلاکت می‌رسد، دانسته می‌شود و آن را هیئتی استوار و راسخ در نفس که کارها را به آسانی و بدون نیاز به فکر صادر می‌گرداند.

اما برخی از دانشمندان غربی، علم اخلاق را مربوط به رفتار آدمی دانسته‌اند نه سجایا و صفات باطنی او. فولیکه^۱ می‌گوید: «علم اخلاق عبارت‌است از مجموع قوانین رفتار که انسان با عمل می‌تواند به هدفش نائل آید. ترکس^۲ نیز می‌نویسد «علم اخلاق عبارت‌است از تحقیق در رفتار آدمی بدان‌گونه که باید باشد. رونالد م. گرین (۱۹۸۶)، آن را راهی برای قانونمندساختن رفتار افراد در جوامع می‌پندارد (توکلی، ۱۳۹۸، ۱۴۵-۱۴۷). اخلاق یک واقعیت انحصاری نیست، بلکه برعکس، اخلاق یک پدیده‌ای اجتماعی و نتیجه زندگی اجتماعی انسان‌ها می‌باشد که در آن باید مشکلات حل شوند زیرا که زندگی و توسعه مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهند (لینا^۳، ۲۰۱۱، ۱۴۶).

واژه اخلاق همانند دو واژه مورال^۴ و اتیکس^۵ دو کاربرد متمایز دارد: گاهی، اخلاق به معنی خُلق و خوی، رفتار عادت‌شده و مزاج به کار می‌رود. همان‌گونه که دو واژه فوق، گاهی به معنای عادت به کار می‌رود. معنای دیگر این واژه‌ها دانشی است که از حسن، قبح، خوبی و بدی رفتار بحث می‌کند (اسگندری و همکاران، ۱۴۰۰، ۱). درواقع، علم اخلاق دانش صفات مهلکه و منجیه و چگونگی موصوف‌شدن و متعلق‌شدن به صفات نجات‌بخش و ره‌اشدن از صفات هلاک‌کننده می‌باشد (مالکی بروجنی، ۱۳۹۴، ۹۴).

1. Follicle
2. Gex
3. Elena
4. Moral
5. Ethics